

NAZAN ERKMEN İLLÜSTRASYONLARINDA ANADOLU VE MEZOPOTAMYA SANATININ ETKİSİ

Ezgi KARAATA*

Özet

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin ilk kadın dekanı, Türkiye'nin en önemli sanatçı ve akademisyenlerinden Prof. Nazan Erkmen, meslek hayatı boyunca, insanlığın gelişim sürecinde etkilendiği olayları ve kahramanları illüstrasyonlarına aktarmıştır. Sümer, Hitit, Asur, Pers uygarlığından efsaneleri resimleyerek, tarihin derinliklerindeki kültürel değerleri günümüze taşımış, minyatür sanatının bütün inceliklerini sergilediği eserlerine yansıtılmış, geçmiş kuşaklarla gelecek kuşaklarımız arasında sağlam bir köprü kurmuştur. Tarih bilgisi ve bilinci, güncel olayları yorumlamada ve değerlendirmede en temel yöntemlerdir. Bir olaya, bir nesneye 360 derece bakış açısı ile bakmayı, olayı veya imgeyi her yönden değerlendirmeyi, yorumlamayı sağlamaktadır. Nazan Erkmen geride bıraktığı eserlerinde, gelecek kuşaklara, her şeyin 360 derece bakış açısı ile değerlendirilmesi gerçeğini göstermiştir. Bu çalışmada, mühürler, minyatür ve illüstrasyon arasındaki bağı gözler önüne seren, geleneksel sanatların ve eski uygarlıklara ait sanatların izlerini yaşatan Prof. Nazan Erkmen'in eserlerine, içerik ve biçim yönünden bakılarak, Anadolu ve Mezopotamya sanatlarının, eserlerinde seçtiği figürleri, simgeleri, renkleri ve tarzını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İllüstrasyon, Anadolu, Mezopotamya, Nazan Erkmen, Grafik Sanatlar

THE INFLUENCE OF ANATOLIAN AND MESOPOTAMIAN ARTS ON NAZAN ERKMEN ILLUSTRATIONS

Abstract

Prof. Nazan Erkmen was the first female Dean of Marmara University Faculty of Fine Arts and one of the most important artists and academicians of Turkey. Throughout her career she has transmitted the events and heroes affecting humanity during its development process onto her illustrations. By illustrating the legends of Sumer, Hittite, Assyrian, Persian civilizations, she has carried the cultural values from the depths of history into the present; reflected all the subtleties of miniature art and established a solid bridge between the past generations and the future generations. Historical knowledge and consciousness are the most fundamental methods in interpreting and evaluating current events. They provide a 360-degree view of an event, an object, to evaluate and to interpret the event or image in all aspects. Nazan Erkmen showed the future generations the fact that everything is evaluated with a 360-degree view by her works she left behind. In this study, the works of Prof. Nazan Erkmen, which reveal the connection between the seals, miniature art and illustration, and keep the traces of the traditional arts and the ancient civilizations arts alive, are examined in terms of content and form. The influence of Anatolian art and Mesopotamian art on figures, symbols, colors and style she chose to use was studied.

Keywords: Illustration, Anatolia, Mesopotamia, Nazan Erkmen, Graphic Arts

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, ezgikaraata@gmail.com

Giriş

Eserlerinde canlandırdığı kişilerin ruhuna sızan, onlarla sayısız hayatlar yaşayan, sevincini, kederini, öfkesini kahramanının gözlerinden izleyicinin kalbine akıtan Prof. Nazan Erkmen, resimlemelerinde ağırlıklı olarak kadınları, çocukları, hayvanları ve mitolojik kahramanları çizmiştir. Nazan Erkmen illüstrasyonu, yazarın hikayesine bağlı kalmak kaydıyla çizimlerle anlatma sanatı olarak açıklamıştır. Kendisinin de birçok konuşmasında belirttiği gibi, Erkmen'in illüstrasyonları incelendiğinde, geleneksel sanatların, özellikle de minyatür sanatının etkileri eserlerinde açıkça görülmektedir. Mitolojiden etkilenmiş ve Sümer, Akad, Asur gibi eski uygarlıkların sanatını bir sanat tarihçisi gözüyle inceleyip, kendi sanatıyla harmanlamıştır.

Minyatür, Uygur Türklerinden başlayıp, günümüze kadar ulaşan, önemli tarihsel olayları elyazma kitaplara daha ziyade okuma yazması olmayanları bilgilendirmek amacıyla çizilen resimlerdir. Minyatürler sayesinde doğuda ve batıda yaşanan tarihi olaylar tüm detayları ile belgelenmiş, günümüze kadar gelmiştir. 19. yüzyılda matbaanın icadıyla hayli gerileme kaydeden minyatür sanatı, geleneksel sanatlarımızı yaşatmaya gayret eden kıymetli sanatçılarımız tarafından ustacırlık ilişkileriyle yeni kuşaklarımıza aktarılmaya çalışılmaktadır. Sanat tarihçisi Prof. Dr. Günsel Renda'nın (Renda, 2001, s. 2-3) minyatür sanatı ile ilgili verdiği bilgiler şöyledir:

“Nakkaşlar, kitabın metninde anlatılan olayları resmederken, ışık-gölge, perspektif ve renk değerleri gibi Avrupa resmine özgü unsurları aramamışlardır. Nesnelere ve canlıları çoğu kez doğadan soyutlamış, onları gerçek görünümünden farklı birer bezeme motifine dönüştürebilmişlerdir. Başka bir deyişle, doğadan köklenmiş öğeleri birer soyut nakış ögesi gibi işleyen ustalar, yüzyıllar boyunca doğayı en gerçek görünümüyle yansıtmaya çabalarını göstermiş batılı ustaların tersine, doğadan bağımsız bir gerçeği aramışlar, daha çok düşündüklerini, tasarladıklarını resmetmişlerdir.”

Günümüz sanatçıların geçmiş uygarlıklara ait sanatları ve geleneksel sanatları eserlerinde yeniden yorumlamaları, bu sanatlara yer vermeleri sanatçının geçmişle arasında bir bağ kurmasını, ayakları yere basan eserler üretmesini sağlamaktadır. Nazan Erkmen illüstrasyonlarının bu kadar etkileyici ve akılda kalıcı olmasının nedenlerinden en önemlisi bu bağ koparmamış olmasıdır. Bir diğer değerli sanat tarihçisi Sezer Tansuğ, “Türk Resminde Yeni Dönem” adlı kitabında (Tansuğ, 1990, s. 34) bu konuyu destekleyen bir alıntı yapmıştır:

“Sürrealist taşkınlığın boyutlarını ve sınırlarını çok iyi dile getiren ve tüm yaşamımı zeka parıltılarıyla süslemiş olan Bunuel'in “Son Nefesim” adlı biyografisinde en dikkate değer cümle filozof Eugenio d'Ors'dan alınmıştır: Geleneksel olmayan her şey öykünmedir.”

Bu araştırmanın yaklaşım biçimi nitel araştırma; araştırma yöntemi tarihsel araştırmadır, literatür ve doküman taraması teknikleri kullanılmıştır. Nazan Erkmen'e ait illüstrasyonlar içerik, biçim ve teknik açısından, tablet, mühür, minyatür gibi Anadolu ve Mezopotamya sanatlarına ait eserlerle karşılaştırılarak ortak noktalar belirlenmiştir.

Nazan Erkmen İllüstrasyonlarında Minyatürün Etkisi

Minyatür özel bir üslupta yapılmış olan resimlere denir. Minyatür, hikaye, şiir ve tarihin canlı tercümanıdır. Şiir ve edebiyatın canlı timsali ve tecellisidir. Minyatürde, resim sanatının kaidelerinden olan perspektif, anatomi, plan, ışık-gölge ihmal edilmiştir. Bunların yerine incelik, renklerin ahengi, konunun bütün detayıyla ve zenginliğiyle resmedilmesi tek bir karede anlatılması tercih edilmiştir (Tahir & Behzad, 1953, s. 29).

İnsanlık tarihi kadar eski olan resim sanatı ile bir çeşit resim olan illüstrasyon sanatı benzer gibi görünseler de aslında birbirinden farklıdırlar. Prof. Nazan Erkmen (Baldaş & İpek, 2017, s. 232) resim ve illüstrasyon arasındaki farkı şöyle betimler: “Resim; sanatçının kendi duygu, düşünce, felsefesini ve mesajını ortaya koyar. İllüstrasyon ise yazarın mesajını, duygularını ve felsefesini aktaran sanat dalıdır.” Bir başka resim türü olan illüstrasyonlarda amaç, yazılı bir metni açıklamaktır. Yani illüstratör de, tıpkı minyatürcü gibi, asıl metinden aldığı konuyu kendi fantezisi ile resmeder (Mülayim, 2008, s. 31). İllüstrasyonun Türkçe’deki tam karşılığı ‘resimleme’dir. Kitap resmidir. Kitap içindeki bir yazıyı açıklayan süsleyen resimdir (Turani, 1993, s. 71). İllüstratör, yorumlamak istediği bir temaya zihnindeki birikimlerini ve sezgilerini aktararak bir fantezi oluşturur. 3000’den fazla illüstrasyon çalışması bulunan Nazan Erkmen, bir metne bağlı olmaksızın, duygularını özgürce yansıttığı çalışmalarında, sırasıyla, “2013 - Kelebek Serisi: Düşler ve Karabasanlar ve 2016 - Çılgılık: Zümrüdü Anka Kuşu” sergilerinde can verdiği hüznü kadınları ve çocukları işlemiştir (Res: 1, 2).

Res: 1- Nazan Erkmen, Düşler Karabasanlar serisinden bir çalışma (Nazan Erkmen Arşivi)

Res: 2- Nazan Erkmen, Çılgılık: Zümrüdü Anka serisinden bir çalışma (Nazan Erkmen Arşivi)

Minyatürler ilk çizilmeye başladıkları zamandan, matbaanın icadına kadar hayattan kesitleri tüm detayları ile günümüze kadar getiren tarihi belge niteliğinde göstergeler, sanat eserleridir. Geleneksel Türk Sanatları'nın içinde illüstrasyonla en fazla örtüşen sanat dalı minyatürdür. Geleneksel Türk Sanatları'nın en önemli kollarından biri olan minyatürler sayesinde; tarihte yaşanan önemli olaylar, zaferler, savaşlar, bayramlar, düğünler, törenler birer belge niteliğinde, günümüze kadar ulaşmıştır. Minyatür, olayın resimle anlatımıdır. Anlatılmak istenen konu tek sayfaya sığdırılmıştır. Nakkaş; perspektif, gölge, plan gibi kuralları muhtemelen iyi bildiği halde, tek sayfada daha fazla bilgi aktarmak amacıyla klasik prensipleri göz ardı etmiştir. Nakkaş resim kurallarını gözardı etmeseydi anlatılmak istenen olay bir resimle bu kadar açık, detaylı ve net ifade edilemezdi. Cahide Keskiner (Keskiner, 2008, s. 8-9) “Minyatürde en büyük özellik, anlatılmak istenen konunun eksiksiz olarak aktarımıdır. Bu nedenle perspektif kullanılmaz” demiştir. Prof. Nazan Erkmen (Dönmez, 2010, s. 85) illüstrasyonla minyatür arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır:

“...İllüstrasyon sanatı metne dayanır; sanatçı metinde yazarları resimler; minyatür de bir yerde bir belgelendirmedir; ancak bir metne dayalı olarak yapılmamıştır. Ancak bir devri anlatır; bir durumu açıklar; bir tarihi belge olarak değeri daha fazladır. İlk olarak kitap resimlemenin Türklerle ve minyatür sanatı ile başladığını elbette söyleyebiliriz. Ve minyatür sanatı gerçekten üstün niteliklere sahiptir. İstifleme tekniği ile gerçekleştirilen minyatürlerde grafik anlatım niteliğini her zaman görebiliriz.”

Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın (Aslanapa, 1989, s. 364) Nazan Erkmen'e ait bu görüşleri destekler biçimdeki ifadesi şöyledir:

“Uygur Türklerinin daha 8. yüzyılda çok ileri bir kitap ve minyatür sanatları olduğu, kalan sayılı eserlerden ve kaynaklardan anlaşılmaktadır. Turfan (şehir) araştırmalarında ortaya çıkan Bezeklik ve Sorçuk duvar resimleri (fresk) ile birlikte bu minyatürler, 9. yüzyılda daha ilk bakışta Çin resminden ayrılan karakteristik bir “Orta Asya Türk Resim Üslubu” olduğunu açıkça gösterir.”

Prof. Dr. Zeren Tanındı “Türk Minyatür Sanatı” isimli kitabının “Anadolu’da Türk Resminin İlk Örnekleri” başlıklı yazısında (Tanındı, 1996, s. 3) şu ifadeleri kullanmıştır: “12. yüzyılın ilk yarısından, 13. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Artuklu emirlerin resim sanatına destek verdikleri, Türkiye’de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bulunan minyatürlü kitaplardan anlaşılmaktadır.” Minyatürün bir Orta Asya Türk sanatı olduğu, arkeolog ve sanat tarihçileri tarafından, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya toprakları üzerinde yapılan kazı ve araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur. Eski Türk sanatının temsilcileri Uygur Türkleri’dir. MÖ. 1. yüzyıldan, MS. 13. yüzyıla kadar Orta Asya’da ayrı ayrı devletler kurarak yaşayan ve köklü kültürü ile tarihte derin bir iz bırakmış olan Uygur Türkleri, güzel sanatlar, özellikle resim ve minyatür sanatı sahasında önemli bir yer işgal etmiştir. Minyatür, hikaye, şiir ve tarihin adeta canlı bir tercümesidir (Binark, 1978, s. 271-273).

Sezer Tansuğ (Tansuğ, 1961, s. 9-16) minyatür ile ilgili şöyle görüşlerde bulunmuştur:

“Bizim ülkemizde nakkaşın günlük olaylara eğilmesiyle belirlenen gerçekçi tavrı, minyatür sanatının salt bir nakış olmaktan iyice kurtulup öze yöneldiğini gösterir... Türk sanatçısının bugün kesin bir kaygıyla yöneldiği bireyselleşme kaygısının en sağlam kaynakları şüphesiz kendi toprağının malı olan bu eserlerde saklı durmaktadır.”

Minyatürleri günümüzde yaşatmaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya çaba sarf eden değerli sanatçılarımızdan Ülker Erke (Erke, 2018) bir söyleşide minyatürlerin güncelleştirilmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Minyatürlerin anlattıkları olaylar tarihin gerçeklerini yansıttıklarından, aslında her biri bir kitap niteliğindedir. Okuma yazma oranı düşük olduğundan minyatüre bakan kimse minyatürde resmedilen konu hakkında etraflıca bilgilenirdi... Minyatürler bakmak için değil, okumak içindir. Yapılan yeni minyatürlerde konu yok... Minyatür yapmak, ilhamla resim yapmaya benzemez. Bir şeyin doğrusunu bilmeden resim yapamazsınız. Minyatürün doğrusunu öğrendim ben. Fakat bunun üzerine bir şey koymak gerekiyordu. Ben minyatürü çağa uydurmak istedim.”

Geleneksel sanat dallarından illüstrasyon sanatına en yakın sanat dalı minyatürdür ve illüstrasyon sanatının çıkış noktasıdır denilebilir (Baldaş & İpek, 2017, s. 228). Anlamları ve amaçları aynı olan minyatür ile illüstrasyon gerçeği yansıtmakta olan tarihi belgelerdir. Batıdaki illüstrasyonlar da aynı minyatürler gibi dönemin belgeleri niteliğindedirler. Minyatür sanatında olduğu gibi tarihteki önemli kişi ve olaylar, illüstratörler sayesinde yeniden canlandırılmaktadır. Uğur Atan (Atan, 2013, s. 32) illüstrasyon ve minyatür sanatlarının ortak noktalarını şu şekilde toparlamıştır:

“İllüstrasyon ve minyatürün tanımları ve tanımlar doğrultusunda yapılan eserlerden görüldüğü ve anlaşılacağı üzere her ikisi de aynı görevi üstlenmiştir. Her iki başlık altında icra edilen sanat ile problemlerin çözümü, süsleme, eğlendirme, bezeme, yorum yapma, bilgilendirme, eğitime, esinlendirme, açıklama, teşvik etme, şaşırtma, büyüleme ve hikaye anlatma gibi işlevler için yaratıcı, farklı ve son derece kişisel yollara başvurarak içeriğin görsel bir biçimde iletilmesi sağlanır.”

Nazan Erkmen Ömer Hayyam şiirlerindeki çiçek ve yaprak çizimlerinde Türk süsleme sanatlarına ait motiflerden ve İran süsleme sanatlarından esinlenmiştir. Erkmen’in Ömer Hayyam illüstrasyonları serisi “serigrafi” tekniği ile üretilmiştir (Res: 3, 4, 5).

Res: 3- Nazan Erkmen, “Ömer Hayyam Serisi” (Nazan Erkmen Arşivi)

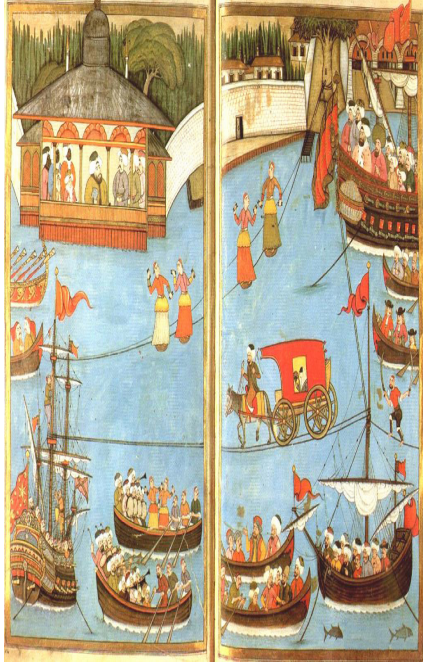

Res: 4- Dört yöne genişleyen ulama tarzında hatai çiçekli bir çini motifi (Keskiner, Türk Süsleme Sanatında Stilize Çiçekler - Hatai, 2002, s. 35)

Res: 5- İran süsleme motiflerinden bir örnek (Arseven, 1984, s. 20)

Erkmen minyatürde olduğu gibi illüstrasyonlarında da perspektif kullanmamıştır. İllüstrasyonun konusunda hangi figür önemliyse onu ön planda tutmuş ve oran olarak minyatürdeki gibi, diğer figürlerden daha büyük olacak biçimde yerleştirmiştir (Res: 6, 7).

Res: 6- Levni, “Haliç’te Gösteriler” detay, Surname-i Vehbi – 1720’li yıllar (Renda, 2001, s. 34)

Res: 7- Nazan Erkmen, “Bir Bennudur İstanbul” serisinden bir çalışma (Nazan Erkmen Arşivi)

Prof. Nazan Erkmen, “Illusions and Regrets” isimli eserinde, kuruntu ve pişmanlık gibi insanı psikolojik olarak rahatsız eden duyguları, Acaibü’l Mahlukat kitabında yer alan doğa üstü ve tuhaf yaratıklara ait minyatürler gibi, insan başlı, çeşitli hayvanların vücut parçalarına sahip bir yaratık tasarlayarak resmetmiştir (Res: 8, 9).

Res: 8- Kavs burcunu temsil eden Acaibü’l Mahlukat kitabından bir yaratığa ait minyatür (Oğuz, 2014, s. 132)

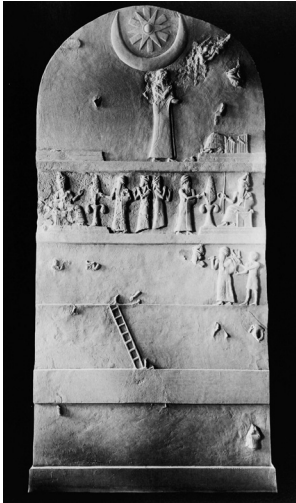
Res: 9- Nazan Erkmen, “Illusions and Regrets” (Nazan Erkmen Arşivi)

Nazan Erkmen'in en çok kullandığı figürler Türk Kültüründe kutlu kabul edilen Güneş, Ay, yıldızlar; dağ keçisi, aslan; bereket ve ölümsüzlük sembolü tavus kuşu, geyik, kaz, kuğu, balık, güvercin, istiridye, kelebek gibi hayvanlar; ağaç, çiçek, çocuk, insan figürleridir.

Nazan Erkmen İllüstrasyonlarında Mezopotamya Sanatının Etkisi

Resimlemelerinde ay-yıldız sembolünü daima en yükseklere yerleştiren Erkmen, her vesile ile eserlerinin esin kaynağının Sümer, Hitit, Asur uygarlıklarına dayandığını ifade etmiştir (Res: 10, 11). Prof. Nazan Erkmen'in (Erkmen, Kitap Resimlerinin Canı Nazan Erkmen, 2003) çalışmalarındaki fanteziler ve düşlerle ilgili yorumu şöyledir:

“Tasarımcı bir taklitçi değil, bir yaratıcıdır, dolayısıyla çok önemli bir sanatçıdır. Çocuklar için yazılan çizilen bir kitap en mükemmel sanat formunda olmalıdır. Resimlemeler çocuğun düş kurmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Efsane ve mitoloji konularını sergilerimde seçmemdeki neden bu metinlerde düş gücümü ve sanatçı fantezisini besleyen kaynaklar bulmamdan ileri geliyor. Bu varlıklar ve gizemleri beni çekiyor. Yaratıcılığımı güdümlüyor. Sanatçı hiç kimsenin göremediklerini ve hissedemediklerini yaratan insandır. Sanatçı bu fanteziyi nereden edinir sorusu sorulursa da elbette okuduklarından... Ben mitolojileri ya da efsaneleri resimlerken silindir mühürlerden, Yıldız Cıbroğlu'nun, Belkıs Mutlu'nun araştırmalarından etkilendim. Sanatçıyı besleyen kültür birikimi olmalıdır, bu olmadan fantezi gelişemez.”

Res: 10- Ur-Nammu Steli'nin en üstünde ay-yıldız sembolü (Canby, 2001, s. 61)

Res: 11- Nazan Erkmen, “Müzik Tanrıçası” (Nazan Erkmen Arşivi)

Yüksek Lisans tezinde Gılgamış Efsanesi'ni, Sanatta Yeterlik tezinde, ise Dede Korkut Masalları'nı resimleyerek ortaya koyan Nazan Erkmen (Erkmen, Kitap Resimlerinin Canı Nazan Erkmen, 2003) hangi konuları, hangi yöntemlerle resimlemeyi seçtiğini şöyle izah etmiştir:

“Ben grafik bölümü mezunuyum. Benim işim, metni okuyup resimlemek, bu da kitap resimleme alanına girer. Şimdiye kadar herhalde 3 bine yakın illüstrasyon yaptım sanıyorum. Bunların çoğunluğu kitap kapakları, çocuk tiyatrosu afişleri, şiir resimlemeleri, dergi illüstrasyonları ve 100'ün üstünde çocuk kitabı. Bunların yanı sıra, sadece çocuklar için değil de, büyükleri de kapsayan koleksiyon çalışmalar mevcut. Efsanelerin İzinde, Gılgamış, Dede Korkut, Ömer Hayyam'ın şiirleri vs. gibi büyükler için de yapılan resimlemeler çalışmalarım arasında

yer alıyor. Çocuk kitaplarının yoğun olması hem benim konuyu çok sevmemden ve çocuk kitabı resimlemenin çok önemli bir sanat olduğunu kabul etmemden ileri geliyor. Yurt dışında bu konuya dönük yapılan bienallerde çocuk kitabı resimleyen sanatçıların ne denli büyük yaratıcılar olduklarını uzun yıllar inceledim.”

Erkmen’in kendisine ait Blog sayfasında (Nazan Erkmen, 2004) şu bilgiye ulaşılmıştır: “Efsaneler benim çıkış noktam. . . Sümer, Hitit, Frig, Selçuklu medeniyetleri arasında gezinmeyi, gaipten sesler almayı seviyorum.” Nazan Erkmen (Erkmen, Çok Çalışmak, Ölene Kadar Çok Çalışmak, 2017) yayınlandığını göremediği son söyleşisindeki ifadesi şöyledir: “Gılgamış bir efsane, efsanevi kahramanları ele alış sürecimde o kahramanın psikolojisini, yapısını, gücünü, alışkanlıklarını, insanüstü taraflarını ele alıyorum.”

Erkmen, en büyük dostu Enkidu’yu kaybeden Gılgamış’ın Enkidu’nun acısıyla geçirdiği psikolojik evreleri ve Gılgamış’ın olgunlaşma sürecini illüstrasyonlarında ete kemiğe büründürmüştür. British Museum’da bulunan bir mühürde, Gılgamış bir arslanı omzuyla kaldırırken görülmektedir (Ward, 1919, s. 65). Prof. Nazan Erkmen resimlediği Gılgamış Efsanesi’nde, M.Ö. 2800’lü yıllara ait bu mühürlere yola çıkarak hem geçmişteki sanatçıların sanat anlayışını günümüze taşımış, hem de kendine ait bir illüstrasyon anlayışı geliştirmiştir (Res: 12, 13).

Res: 12- Gılgamış bir arslanla boğuşuyor. Silindirik mühür detay (Mutlu, 1965, s. 115)

Res: 13- Nazan Erkmen, “Gılgamış Efsanesi” (Nazan Erkmen Arşivi)

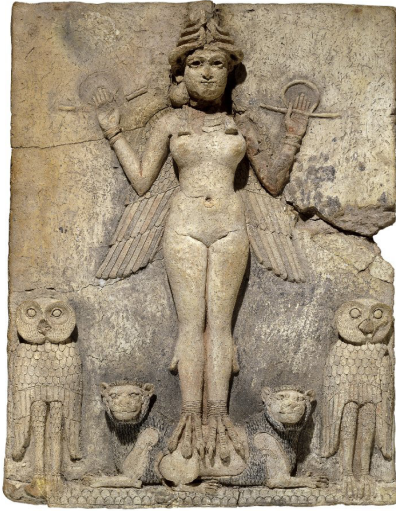
Kendisi ile yapılan son söyleşinin (Erkmen, Çok Çalışmak, Ölene Kadar Çok Çalışmak, 2017) devamında eserleri ile ilgili birçok bilgi vermiştir. Çizgilerindeki görüntüyü yakalayabilmek için Gılgamış Destanı’nı arka arkaya elli kez okuduğunu ifade etmiştir. Ayrıca çocuklar için ve özellikle horlanan, ezilen acılı, hüznü kadınlara için, kadınların durumunu belgelendirmek, onlarla birlikte olduğunun altını çizmek için gözyaşları içinde çizim yapmış, çocuklara masalları resimlemeyi kutsal bir görev olarak görmüştür. Bunun için iyi psikoloji bilmek gerektiğini, resimleriyle büyüyen çocuğun tüm yaşamını en güzelle doldurmaya çalıştığına inanmıştır. İstanbul efsanelerini, Osmanlı’nın güçlü kadınlarını, eski Türk masallarını çizmek istediğini belirtmiştir. Nazan Erkmen’in gözünde kadın, her zaman bu topraklarda dolaşan, doğaya hükmeden bir tanrıça biçiminde, bereketli, doğru düşünen, olmazı olduran bir varlık olarak yer almıştır. Bu konuda aynı söyleşide şunları dile getirmiştir:

“Sami ırkı olan Akadlar M.Ö. 2500 yılında Sümer bölgesine yerleşiyor ve muazzam bir uygarlıkla karşılaşılıp, kendi inançlarını Sümer inançları ile harmanlıyor. Akadların, hem Batı hem de Doğu’ya doğru genişlemesiyle Sümer inançları denizci bir toplum olan Fenikelilere ve Filistin’e ulaşıyor. Fenikeliler vasıtasıyla da Antik

Yunan ve Roma'ya... Sümerlerin İnanna'sı; Semitik toplumların İştar'ı, Fenikeliler'in Astarte'si, Antik Yunan'ın Afrodit'i oluyor. Sümer'in Tammuz'u, Fenike'nin Adonis'i oluyor. Sümer'in Ninurta'sı, Yunan'ın Zeus'u oluyor. Kısaca Sümer'de somutlaştırılan ne kadar tanrı ve tanrıça varsa diğer coğrafyalarda versiyonları türetiliyor..." Osmanlı'nın muhteşem hükümdarlığında son derece önemli roller üstlenen kadınların artlarındaki öyküleri resimlemek istediğini belirtmiştir. Küllerinden yeniden doğan Zümrüdü Anka kadınların turuncularla, sarılarla, morlar, mavilerle yeniden yaşama gelmelerini dileyerek sözlerini bitirmiştir.

Prof. Nazan Erkmen'in efsanelerden etkilenerek çizdiği tanrıça İştar, Yıldız Cıbroğlu'nun "Türk Sanatında Gizli Yüz" adlı kitabında eski tanrıça Lilit olarak geçmektedir (Res: 14, 15). Lilit doğayla özdeşleşmiş başına buyruk bir kadındır. Doğurduğu, süt ve yaşam verdiği için can veren bir kadındır. Doğayı okumasını bilen, cinsellik, bilgi ve büyüyle ilişkilendirilen, olasılıkla hayat ağacının kovuğunda yaşayan bir tanrıçadır. Tanrıça Lilit bir ağaç gibi gövdesinden yeni dallar, meyveler, çiçekler çıkarır. Kadın da gövdesinden yeni canlar çıkarmaktadır. Doğa düzenini temsil ederek ve doğa yasalarını gözeterek özgürce yaşamaktadır. İnsanlar üzerinde etkilidir. Bu da devleti yönetenler için bir tehdit olarak algılanır ve yerleşik yaşamla birlikte devlet ortaya çıkınca yeni kurulan bu toplumsal düzene uyum sağlayamayan, erkek egemenliğini de kabul etmeyen, bağımsız, özgür tanrıça yeni tanrıların arasında istenmez. Gilgamesh'ın destanda Lilit'in tapım gören ağacını yıkmaması, kesmesi tanrıçanın erkine son verildiğini, anaerkil toplumdaki ataerkil topluma geçildiğini, devletin her yerinin denetlediğinin ilanıdır (Cıbroğlu, 2008, s. 125-127). Yıldız Cıbroğlu'nun kitabında bahsi geçen levha, 2003 yılında British Museum tarafından alınmış ve müze o zamandan itibaren kabartmayı 'Queen of the Night' olarak adlandırmıştır. Levhanın, İştar, Lilit ya da Ereškigal tanrıçalarından hangisine ait olduğu tartışması araştırmacılar arasında sürmektedir (Albenda, 2005).

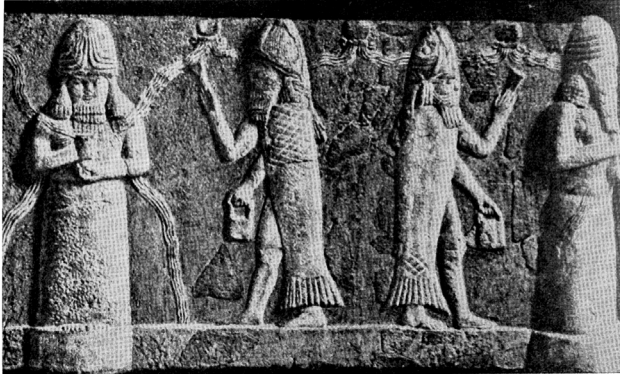
Res: 14- İştar / Lilit / Ereškigal Levhası - M.Ö. 19. yüzyıl/18. yüzyıl (British Museum Collection online: Burney relief / Queen of the Night, 2003)

Res: 15- Nazan Erkmen, Gilgamesh "İştar'ın Öfkesi" (Nazan Erkmen Arşivi)

Belkis Mutlu (Mutlu, 1965, s. 112), "Efsanelerin İzinde Yakın Doğudan Kuzey Avrupaya" adlı eserinde Gilgamesh Destanı hakkında: "En meşhur destan şüphe yok ki Sümer ve Hitit çağlarının da kahramanı Gilgamesh'ın macerasıdır. En önemli yazıt bize M.E. VII asırda Ninovadaki Assurbanipal kütüphanesinden gelmiştir... Gilgamesh'ın, efsanevi değil III binde Urukta hüküm sürmüş bir kral olduğu düşünülmektedir..."

Prof. Nazan Erkmen bir eser yaratmaya beyniyle ve kalbiyle birlikte karar verirken kendisini çizmeye yönlendiren dinamikler için, en eski silindirik mühürlerdeki sembollerden, mitolojilerden yola çıkıp resimlemek istediği hikayeleri tekrar tekrar okuduğunu, özümlediğini, hikayenin içine girdiğini, hikayede bulunduğunu, sevinici, acıyı hissettiğini ifade etmiştir. Efsaneler serisinde 'Deniz Tanrısı - Ea'yı resimlerken Asur'lardan kalma bir eserden esinlenmiştir. Belkıs Mutlu'ya göre sözü geçen eserde Akar Su'lu bir tanrı ve kılık değiştirmiş hizmetkarlar yer almaktadır (Mutlu, 1965, s. 106). Ea, büyük yaratıcı tanrıdır, göğü ve toprağı o yaratmıştır. Bilgelik kaynağı olduğu için büyüsel etkiler onun yardımıyla elde edilir, yaşam kaynağı için de bolluğu simgeler. Sümer tapınaklarında Ea için bir kap su bulunduruldu, bu sudan içen hastaların iyileşeceğine ve güçsüzlerin güçleneceğine inanılırdı. Tapınak rahipleri de balık biçiminde giysiler giyerlerdi (Sarı, 2017, s. 193). 'Enki' Sümer mitolojisinde 'Abzu' isimli yeraltı tatlısu okyanusunun tanrısıydı, daha sonra Akad dilinde bu tanrının adı 'Ea' olmuştur (Black & Green, 2004, s. 75). Erkmen, balık-adam kılığında betimlenen bu figürleri, 'Su Tanrısı Ea' olarak resmetmiştir (Res: 16, 17).

Res: 16- Akar su'lu bir tanrı ve kılık değiştirmiş hizmetkarlar. Kalat - Şergat (Mutlu, 1965, s. 106)

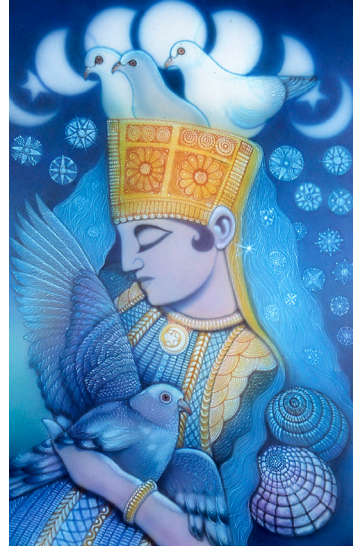

Res: 17- Nazan Erkmen, Efsaneler Serisi "Ea – Deniz Tanrısı" Sümer Efsanesi

Erkmen özellikle kadın, çocuk ve hayvanlara yönelik çalışmalarında duygularını çok yoğun ve derin ifade etmiştir. Anlatmak istediklerini figürlerinin gözlerinden yansıtmış, resim diliyle anlatımları kendisini evrenselliğe ulaştırmıştır (Res: 18, 19).

Res: 18- Nazan Erkmen, “Uyan Bebeğim”
(Nazan Erkmen Arşivi)

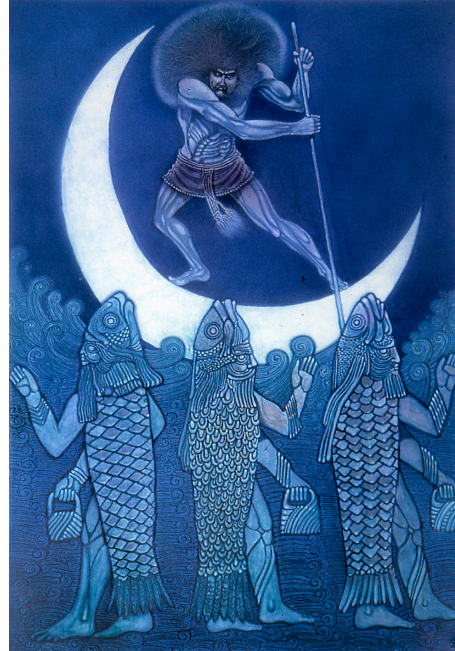

Res: 19- Nazan Erkmen, “Doğa Tanrıçası” (Nazan Erkmen Arşivi)

Erkmen, Türk kültürü ve sanatında kutsal olan ay-yıldız sembolünü birçok illüstrasyonunda kullanmıştır. Neşe, mutluluk, umut gibi kavramlar içeren çizimlerde, ayı doğarken betimlemiştir. Ölüm, keder, öfke gibi olumsuz kavramları resimlerken de, ayı batış yönünde çizmiştir (Res: 20, 21).

Res: 20- Nazan Erkmen, “Inanna’nın Düğünü”
(Nazan Erkmen Arşivi)

Res: 21- Nazan Erkmen, “Ay Tanrısı Sin”
(Nazan Erkmen Arşivi)

Nazan Erkmen illüstrasyonlarında, kendi ruhsal derinliğini, dinamiğini, disiplinli kişiliğini, kültürel birikimini gözler önüne sermiştir. Çizdiklerinde en yüce insani duygularını ifade etmiştir. Nazan Erkmen'in (Erkmen, Çok Çalışmak, Ölene Kadar Çok Çalışmak, 2017) kullandığı ağırlıklı renkleri seçiş nedeni olarak;

“Benim renklerimde genelde lacivert, mavinin her tonu, prusya mavisi, kobalt blue, su yeşilleri, turkuvazi ve morun her tonunu bulabilirsin (...) Aslında renklerin seçimi konuya da bağlıdır. Açıklık koyuluk, resmin kuralları da göz önündedir. Renk kontrastları ile açıklık koyulukları oluşturmak da işin prensibindedir. Ya da bu prensibi tersine de çevirebilirsin... Kelebek Kadınlar serisinde çoğunlukla maviler; morlar; pembeler kullandığım halde, Gilgamiş da turuncular; sepyalar; sarılar ama eskitilmiş renkler görülür. Sarının da turuncunun da üzerine sepya geçmişimdir. Renkler böylece olgunlaşır... Gilgamiş'taki renkler daha çok geçmişe aitliği simgeler. Zümrüdü Anka Kadınlarda ise yanan turuncular; sarılar, ve kontrast olarak morlar maviler görülür. Yanan turuncular; sarılar biraz da yanmayı, kül olmayı, Zümrüdü Anka kuşu gibi katledilen kadınların yeniden yaşama gelmesini dilemek gibi içgüdüsel bir seçimi temsil eder (...) Renk seçimleri biraz konuya bağlı ve de içimden gelen seslere bağlı... Bazen rengârenk, bazen karamsar, bazen alev alev yanan renkler... Sanatçı demek doğru demek (...)

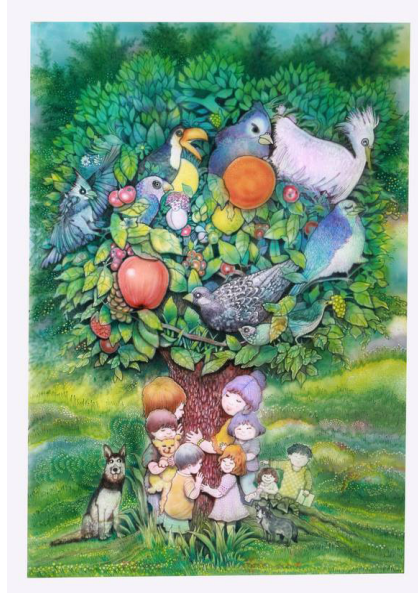
“Kelebek kadınlar Düşler Karabasanlar” dizisinde renkler daha çok maviler, yeşiller ve morun tüm tonları ile yoğruldu... Yunanlılarda ölümlerin ruhları yılan, kuş ve özellikle kelebek biçiminde betimlenirdi. Nitekim Yunancadaki psykhe sözcüğü hem kelebek, hem ruh anlamındadır. Kelebekler bir anlamda katledilen kadınların ruhlarını da simgeliyor. Her kelebek kadının elinde kolunda, kucağında bağında bir yavru kelebek var. Bu annenin sonsuza dek korumak istediği yavrusunun, ölü yavrusunun üstüne abanmış kanatlı bir melek görüyorsunuz. Anne ölü de olsa kanatlı melek olarak geri dönüyor ve yavrusuna yeniden can vermek istiyor. Ruhların mavilerde yeşillerde sükünet bulduklarını düşünüyorum. Resim yapmak, yorum yapmak biraz da ruh işidir. Bunları yaparken, katledilen kadınları düşünürken ben de inanılmaz büyük bir üzüntüye boğuluyorum. Mavi beni rahatlatıyor. Belki onun için bu kadar çok mavi ve tonlarını kullanıyorum. Bu dizide çeşitli ruh hallerini “Düşler ve Karabasanlar” şeklinde yorumladım. Resimlerde intihar eden kadınları, yaşamak için kelebek olup kanatlanmak isteyen kadınları görüyorsunuz. Bu kelebek kadın tanımlamalarında görkemli kelebek kadınlar, hem varlık dışı yaratıklar; hem kırılğan, hem çok kısa ömürlü ancak çok güçlü, muhteşem bir zenginliğe sahip, varlıklar olarak görülüyor. Binlerce kelebek bir anda kanat çırparsa Kaos teorisine göre fırtınalar çıkartabilirler; tufanlar yaratabilirler... Aynen bizim ülkemizdeki kadınlara hunharca yapılan tüm davranışları anlatmak istiyorum. İnanılmaz güzellikteki bir varlık ama çok kısa ömürlü. Kırılğan ve kolayca yok olabilen mücevher niteliğindeki varlıklar. Bazı resimlerde kelebek kadın ve avucunun içinde bir mücevher gibi koruduğu yavru kelebek; anneliğin kutsal duygusunu; üremenin, yaşama katkı vermenin güzelliğini ve gururunu da simgeliyor. (Res: 22) Suda yaşama veda eden betimlemede yaşamdan ayrılmanın acı hüznü; su içerisinde yer alan imgeler yaşamın ürkütücü ve yok edici niteliğini simgeliyor. Bazı resimler... Buradaki renkler mavinin her tonu... Su, yaşam, ölüm, umut, umutsuzluk hepsi bir arada mavilerin tonlarında...”

Res: 22- Nazan Erkmen, Çılgılık: Zümrüdü Anka serisinden “Sonsuz Kaçış” (Nazan Erkmen Arşivi)

Alanında uluslararası bir sanatçı olan Prof. Nazan Erkmen’in ülkemizdeki kitap resimleme sanatının tarihçesi hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Evrensel kültür dünyası içinde yer almak için, çocuk kitaplarına özen göstermeli, kitapların tasarımı yaratıcı, kişilik sahibi benzersiz eserler yaratabilecek sanatçılara bırakılmalıdır. Toplumla sanatçı arasındaki iletişimin kurulması uygar ülkelerde toplumun kültürel oluşumunun da bir nedeni olmaktadır. Kültür ve sanat yönünden gelişmiş ülkeler, kültürel varlıklarını bu iletişime borçludurlar. Gelişmesini tamamlayamamış ülkelerde ise sanat bir yana itilmektedir. Bu amaçla toplumu eğitecek ve çocuklarımıza yön verecek sempozyum, sergi, bienal ve benzeri aktivitelerin yer almasına hız vermek gerekecektir. Sanat eğitiminin amacı bireyde kişiliğin gelişmesine yardımcı olmak ve toplumla uyumlu yaşamasını sağlamaktır. Çocuklarımıza sanat ve estetik eğitimi vermek ve onları soysuz, yoz, zevksiz eserlerden kurtarmak onlara ancak sanat değeri olan kitaplar sunmakla mümkün olacaktır” (Gönüllü, 2004, s. 6).

Res: 23- Nazan Erkmen, “Güneş Çoktan Doğdu” Çocuk Kitabı kapak illüstrasyonu.

Yazar: Hikmet Altinkaynak - 2014 (Nazan Erkmen Arşivi)

Sonuç

İllüstrasyon sanatının bilinen en önemli özelliği, bir hikayenin anlattıklarının, tek karede tüm açıklığı ile resme dökülmesidir. Nazan Erkmen bunu kolayca sağlamıştır. Sayfalar dolusu yazıp, kadınların ve çocukların hüznünü, okuyucuya aktarsa, böyle izler bırakamazdı.

Prof. Nazan Erkmen'in eserlerini Sümer, Hitit, Asur, Pers uygarlıklarından günümüze kadar gelen efsaneler, şiirler, rubailer için çizdikleri; dünyadaki tüm kadın, çocuk ve hayvanlar için çizdikleri; çocuk masal ve hikayelerinin resimlenmesi için çizdikleri adı altında üç ana başlıkta toplayabiliriz.

Erkmen, kadim uygarlıklardaki kahramanların efsanelerinden okuyup etkilendiği hayat hikayelerine duygularını ekleyip bunları kağıda dökmüştür. Eserleriyle, geçmişte yaşayan efsanelerin, kahramanların yaşamlarına bir de Erkmen'in gözüyle bakmamızı, onları daha başka türlü anlamamızı sağlamıştır. O zamanın sanatını bir sanat tarihçisi gözüyle inceleyip, üstün bir sanatçı olarak yorumlayıp günümüze aktarmıştır.

Bir resimleme ile ezilen, üzülen, horlanan kadınların ortak acıları karşısında hissettiklerini hassas ruhundan bizlere yansıtmıştır. Çektikleri sonucunda gücünden hiçbir şey kaybetmeden hayatın yükünü taşımaya devam eden, bunu bir marifetmiş gibi değil de hayatın normal akışının gereği olarak üstlenip, dünyayı sırtında taşıyan kadınları, her şeye rağmen güçlü kalmayı başaran kadınları resmetmiştir. Tarih boyunca yaşamış hüznü kadınlara hepsine bir tek kadına bakar gibi bakmış, resimlediği her ayrı kadın figüründe, bir tek kadını anlatmıştır. Her şeyi o kadının gözlerindeki bakışta birleştirmiş, yoğunlaştırmış ve resmetmiştir.

Erkmen'in bir çocuk çizilişinin tipografi ile fevkalade anlatılabileceğini söylemesi kendine özgü tarzının, stiline olduğunun göstergelerinden biridir. 164 adet çocuk kitabı resimlemeleriyle bilgili, güzel, iyi, merhametli, hayatı her yönüyle seven, kabullenen, kitabı tanıyan, aklını kullanmayı bilen bireyler yetişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Çocuk, bir yaşından sonra kitapla tanışır. Banyoyu sevdirmek için sudan etkilenmeyen resimlemeli kitaplarla tanışır. Hem banyoyu, hem kitapları sever. Masalları, hikayeleri okul kitapları izler. Hepsinde illüstrasyonlar vardır. İyi ile kötüyü ayırt ederken hafızasına başvurduğunda ilk karşılaşacağı belleğinde kalan bu resimlemelerdir. Nazan Erkmen derin birikimi, kültürü ile çocuk psikolojisinden çok iyi anladığından, çocuğa kendi deyişimiyle güzeli sevdirmiştir. Ülkenin, ailenin, dostluğun önemini çizerek öğretmiştir.

Her toplumun kültürel genlerinde o toplumun kolektif kimliğini oluşturan kendine özgü bilgiler, sanat anlayışı, örf ve adetler gibi öğeler vardır. Toplumun bu ortak kültürünün öğeleri zaman içinde değişime uğrasa da toplum var olduğu sürece hayatın içinde o toplumla birlikte yaşamaya devam etmektedir. Eğer toplum zaman içinde kendi kültürüne sırtını dönerse, aslında kendi tarihine, varoluşuna, kimliğine sırtını dönmüş olacaktır. Aksine sahip olduğu değerlerin kıymetini bilir, onu korursa, zaman içinde gelişerek devam eden geniş bir kültürel değer oluşur. Prof. Nazan Erkmen, geleneksel sanatları güncelleyerek eserlerinde uygulamıştır. Geleneksel sanatlar bütün sanat dallarında yaşmalıdır. Bugüne kadar her yönden kendilerini çok iyi yetiştirmiş, çok değerli sanatçılar görevlerini büyük bir sorumluluk bilinciyle yerine getirmişlerdir. Gelenekselle güncel birbirinden beslenmeye devam ederse geleneksel sanatlar bugüne kadar geldiği gibi nesiller boyu özünü yitirmeden sürüp gidecektir. Burada en fazla görev yeni nesil sanatçılara düşmektedir.

Kaynaklar

- Arseven, C. E. (1984). Türk Sanatı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aslanapa, O. (1989). Türk Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Atan, U. (2013). Grafik İllüstrasyon Olarak Minyatür. Akdeniz Sanat Dergisi, 11.
- Baldaş, B., & İpek, M. (2017). Bir İllüstrasyon Sanatçısı: Nazan Erkmen. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi .
- Binark, İ. (1978). Türkler’de Resim ve Minyatür Sanatı. Vakıflar Dergisi.
- Black, J., & Green, A. (2004). Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia. Londra: The British Museum Press.
- British Museum Collection online: Burney relief / Queen of the Night. (2003). Retrieved 2018, from British Museum: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1355376&partId=1
- Canby, J. V. (2001). The “Ur-Nammu” Stela. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.
- Cıbroğlu, Y. (2008). Türk Sanatında Gizli Yüz. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dönmez, A. (2010). Türkiye’de İllüstrasyon Sanatının Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi . Kütahya: T.C. Dumlupınar Üniversitesi.
- Erke, Ü. (2018, Ocak 13). Minyatüre bakılmaz kitap gibi okumalısınız. (B. Uğraş, Interviewer)
- Erkmen, N. (2003, Mart 27). Kitap Resimlerinin Canı Nazan Erkmen. <http://www.tulaycellek.com/tulay/eser.asp?id=268>. (T. Çellek, Interviewer)
- Erkmen, N. (2017, Kasım 11). Çok Çalışmak, Ölene Kadar Çok Çalışmak. <http://www.oncevatan.com.tr/roportaj/cok-calismak-olene-kadar-cok-calismak-h116414.html>. (Y. T. Ünker, Interviewer) Önce Vatan Gazetesi.
- Gönüllü, B. (2004). Çocuk Kitaplarında İllüstrasyon. Yüksek Lisans Tezi . İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı.
- Keskiner, C. (2002). Türk Süsleme Sanatında Stilize Çiçekler - Hatai. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları .
- Keskiner, C. (2008). Minyatürler Kitabı. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Mülayim, S. (2008). Sanat ve Tasarım. Retrieved Mart 27, 2018, from Süslemeden Tezyinata: http://www.sanatvetasarim.gazi.edu.tr/web/makaleler/9_mulayim.pdf
- Mutlu, B. (1965). Efsanelerin izinde yakın Doğu’dan kuzey Avrupaya. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Nazan Erkmen. (2004, Şubat 24). Retrieved Mart 25, 2018, from Nazan Erkmen: <http://nazanerkmen.blogspot.com.tr/>
- Oğuz, B. B. (2014). Süruri’nin Kitabü’l-’Acaibü’l-Garaib’i üzerine göstergebilimsel bir inceleme. Doktora Tezi . Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Renda, G. (2001). Osmanlı Minyatür Sanatı. İstanbul: Promete Kültür Dizisi.
- Sarı, İ. (2017). Sümer Uygarlığı. Antalya, Türkiye: Nokta E-Book International Publishing.

- Tahir, H., & Behzad, Z. (1953). Minyatürün Tekniği. İlahiyat Fakültesi Dergisi .
- Tanırdı, Z. (1996). Türk Minyatür Sanatı . Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tansuğ, S. (1961). Şenlikname Düzeni. İstanbul: De Yayınevi.
- Tansuğ, S. (1990). Türk Resminde Yeni Dönem. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turani, A. (1993). Sanat Terimleri Sözlüğü (Vol. 7). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ward, H. W. (1919). The Seal Cylinders of Western Asia. Washington: Carnegie Institution of Washington.